

Guy Turchany – Erős Vilmos

A személy, a régió és a föderalizmus

Megemlékezés Denis de Rougemont-ról¹

„Gondolkodás a kezekkel”² címmel jelent meg 1936-ban Denis de Rougemont első európai kiáltványa. E dokumentum az elkötelezett gondolkodás programja. Elkötelezettség itt persze nem pártszerűséget jelent, belépést a politikai vallás világába, hanem egész egyszerűen az eszmék és cselekedetek politikai következményeinek felvállalását. Denis de Rougemont nagyra törő vágya a cselekvő gondolkodás volt: „egy gondolat megvalósítása nem pusztán annak a gyakorlatba való átültetését jelenti [...] sokkal inkább a gondolattal való szenvedélyes együvé válást és annak másokkal történő megosztását” (uo. 238). Sz szenvedélyesen dolgozott egy egyesült Európán, amely egyszerre találkozó pontja a föderalista gondolkodásnak, a perszonalizmusnak, az elkötelezett író európai cselekvésének és a jövőről való elképzeléseinek.

E hármastengely képezi alapját jelen tanulmány tartalmának és felépítésének is. Az írás azt célozza, hogy felvázolja Denis de Rougemont gondolatainak gazdagságát, alkotó képzeletét és nagyvonalú cselekedeteit. Mindezek vezérfonala, ahogyan ezt ő szerette megfogalmazni: a személy, a család és a föderalizmus hármastengelyében testesül meg.

A PERSZONALISTA

Denis de Rougemont elkötelezett író volt. A „Személy politikája” (ROUGEMONT 1934) és a „Gondolkodás a kezekkel” (ROUGEMONT 1936/1972) című műveitől „A jövő a mi ügyünk” (ROUGEMONT 1977) című könyvig, szüntelenül politikai elkötelezettséggel beszélt, nem a hivatásos politikusok által űzött politika értelmében, hanem az ember polgári elkötelezettségének egy sokkal szélesebb horizontjában s ez az elkötelezettség szerinte a személy legmagasabb rendű kifejeződése. Ez az alapja annak, hogy elutasította a jobboldal és baloldal közötti hagyományos megkülönböztetést. „Mi nem akarjuk sem a jobboldal, sem a baloldal Európáját, de pártok nélkülít sem: ellenkezőleg, föderalista Európát akarunk.” (ROUGEMONT 1948)

A föderalizmus a perszonalizmus filozófiájának egy olyan meghosszabbítása, amely alapvetően befolyásolta a jelenkori európai gondolkodást: azáltal, hogy figyelmét a konkrét valóságra irányítja, számot vet az emberi cselekvésekkel, vagyis a valóság gyakorlati oldalával, s tiszteli a „más”-ságot, úgy tűnik, hogy a perszonalista filozófia ismét felfedezte az emberi személy középponti helyét és mással nem helyettesíthető szerepét. Ahogy Bochenski megfogalmazza: „A materialista filozófia kivételével minden

¹Száz éve született Svájcban, az Európai Unió alapításának egyik kiemelkedő alakja és filozófusa.

²Mivel Denis de Rougemont műveit nem fordították le magyarra, a szerzők a következőkben művei címének saját magyar fordítását adják meg és a hivatkozásokban jelzik azok eredeti címét. Természetesen a jelen fordítások nem lépnek fel egy végső nyelvi-irodalmi standard igényével. Az esetleges későbbi fordítások mindezeket nyilván módosítani fognak, ehhez azonban szükséges lesz a teljes művek ismerete és lefordítása, amit izgatottan várunk.

jelenkori gondolkodó spiritualistának tartja magát, és az emberi személy különleges méltóságára helyezi a hangsúlyt. A perszonalizmust különösen drámai formában ábrázolják az egzisztencializmus képviselői, de a fenomenológia és a metafizikához kötődők több reprezentánsa is mellette foglal állást. Éppen ebben kellene látni a jelenkori filozófia fő sajátosságát, amely radikálisan megkülönbözteti a régítől: előbbi sokkal közelebb áll az emberi léthez, mint a korábbiak.” (BOCHENSKI 1951, 51.)

Az ember, fogalmazza meg Emmanuel Mounnier a kereszténység hozadékát a perszonalista gondolkodás számára, „nem az általános valóságokban (anyag, eszmék) való különböző részesedések kereszteződése, hanem egy megbonthatatlan egész, amelynek egysége felülmúlja az őt összetevő sokaság összességét, ugyanis az abszolútban gyökerezik. A személy fölött nem uralkodik valamely sors, az eszmék égboltjának vagy egy személytelen gondolatnak (világszellemnek) absztrakt zsarnoksága, amely közömbös az egyéni életutakkal szemben, hanem egy olyan isten, amely maga is személyes, jóllehet különleges módon; egy olyan isten, aki „önmagát áldozta”, hogy magára vállalja és átalakítsa az emberi létet, és aki minden egyes embernek a bensőségesség egyedi viszonyát nyújtja, az isteniségében való részesülés lehetőségét; egy isten, aki egyáltalán nem abban nyilvánul meg, mint ahogy azt a modern kori ateizmus képzelte (Bakunin, Feuerbach), amelynek képviselői szerint az embert megfosztja emberi mivoltától, hanem ellenkezőleg, abban, hogy számára a sajátjához hasonló szabadságot adományoz, hogy „számára nagylelkűségért nagylelkűséget nyújt.” (MOUNNIER 1949, 11.)

A kereszténység eszkatologikus látomása tehát egy dialektikus feszültséget tartalmaz az isteni tekintély/hatalom és az emberi szabadság között. Mihelyt az egyik elnyomja a másikat, szellemileg a kései skolasztikában, politikai szempontból az isteni joggal felruházott modern abszolutista államban, az ember a szabad akarat lázadásával, a felvilágosodás racionalizmusával, a liberalizmussal, a polgári forradalom gazdasági és szellemi individualizmusával válaszol minderre. Hamarosan azonban a megszabadított Prométheusz a XVII. és XIX. század rendszereinek sziklájához lesz láncolva. Kant kritikája szerint „a jelenségek tapasztalati világa teljesen alá van vetve a mechanikai törvényeknek és a magánvaló, a »noumenon« világa racionálisan megragadhatatlan marad” (BOCHENSKI 1951, 18). Azonban ez az alapállás sem képes választ adni a kérdésre, hogy ki is az ember? Ellenkezőleg, Kant megnyitja az utat a XIX. század zárt filozófiai rendszereihez: az idealizmushoz, amely az embert az elvekre vagy a „szellem”-re redukálja; a szcientista (pozitivista, materialista) filozófiákhoz, amelyeket csupán az egyes tudományos felfedezések szintetizálására alkotnak meg. Mindkét esetben a filozófiai reflexió elveszíti az emberi személy iránti érzékét. Ez nyilvánvaló a materializmus esetében, de a szubjektívnek nevezett filozófiákban (Kant, Fichte) szintűgy, bármilyen paradox is ez, mivel a szubjektumot itt is mindig mint az általános kritika eszközét veszik számba.

Az emberi sorsnak a XIX. század zárt rendszereibe való „beleerőszakolásával” szemben, az egzisztencializmus hevesen reagál az igazi emberi létezés iránti figyelemmel, tehát egy a perszonalizmushoz közel álló megközelítéssel. Továbbviszi Kierkegaardnak a hegeli dialektikával való szembefordulását és kinyilvánítja, különösen az olyan egzisztencialista gondolkodók esetében, mint Karl Jaspers, Gabriel Marcel, Max Scheler, a perszonalizmussal való közeli rokonságát.

Micsoda fejlődést találunk e szerzőknek az ember olyan konkrét problémáiról való elmélkedéseiben, mint a nyomor, félelem és a szenvedés, amelyeket az idealizmus

elhanyagolt, vagy mint Marx, megoldásukat a történeti folyamat végső fázisára halasztotta. Egyúttal erőlesen visszautasították a materializmust is, rámutatva az emberi létnek az egyszerű anyagra való visszavezethetetlenségére és aláhúzza a létnek a gondolattal szembeni elsőbbségét.

Tehát a perszonalisták alapvető törekvése az volt, hogy helyreállítsák az embernek a külvilággal és a társadalommal való egyensúlyát. Számukra az ember és a társadalom egy nyílt, dialektikus pár két pólusát alkotják, amelyet Daniel Rops „drámai egymásrautasítás”-nak minősített és Robert Aron, valamint Arnauld Dandieu így írt le: „Ezek nem távoli realitások, melyeket a tiszta ideák közötti »senki földje« választ el egymástól, ellenkezőleg, olyannyira átjárják és áthatják egymást, hogy bármely szétválasztásukra irányuló törekvés az emberi tudat legfontosabb és leginkább éltető szöveteibe vág. Ez a segélykiáltásnak és gyűlöletnek egy állandó ingázása a kettő között. A harc, amely megelőzi születésüket, soha nem hagyja el őket. Ez egy nyílt küzdelem a krízisek időszakában és lappang a békés pihenés periódusaiban. Egy olyan feszültség azonban, amelytől az emberiség, mint egy benne lakó démontól szüntelenül retteg, amelyre azonban szüksége is van, hiszen ez minden egyéni előbbre jutás rugója, következésképpen a társadalom emberi fejlődésének legfőbb hajtóereje.” (ARON–DANDIEU 1933, 10.)

Hogy a gyűlölet démona ne ragadja magával, a perszonalizmus egyszerre utasítja vissza a kollektívizmust és az individualizmust. A szociológus Jacques Elle a maga részéről a párhuzamot húzza alá, ami az individualizmus és a kollektívizmus között fennáll. „Gyakran szokás szembeállítani ezt a két típust, úgy vélvén, hogy az individualista társadalomban az egyén értékét a közösség fölé helyezik. Így azután itt arra törekcsenek, hogy megsemmisítsék a közösségeket, amelyek az egyéni cselekvés felelősségét behatárolják, miközben a tömegtársadalom semmibe veszi az egyént, s pusztá számjegynek tekinti azt. Ez azonban primitív, ideologikus szembeállítás. Valójában az individualista társadalom csak tömegtársadalom módján szerveződhet, miután a felszabadulás első lépése az, hogy szétfeszíti a kisközösségeket, a globális társadalom organikus intézményeit. Ebben a szakításban az egyén függetlenné válik a családtól, a helyi közösségtől, a szakmai és egyéb közösségektől, az egyházi közösségektől csak azért, hogy a globális társadalommal közvetlenül találja magát szembe. Ebből következően az egyének együttese, amely független az élő helyi közösségektől, soha nem lehet több mint egy nem organikusan felépült tömegtársadalom. Megfordítva, egy tömegtársadalom nem alapulhat egyéneken, hanem csak olyan embereken, akik a magány és a 'szemet szemért' elv fogságában élnek. Ez azért van így, mert az egyént egy másik egyénnel egyenlőnek tartják, amely azonban ugyanazon absztrakció szülötte és amelyet egy összesség pusztá számjegyének tartanak.” (ELLUL 1962, 105.)

Éppen ez a kettős kötődés keltette fel Denis de Rougemont figyelmét, aki az elemzést tovább vitte, rámutatva az individualizmus és a totalitárius állam cinkosságára. „Individualizmus és diktatúra között nem olyan mély az ellentét, mint azt általában gondolják. Itt inkább egy elkerülhetetlen egymásba fonódásról van szó. Az egyén csak úgy áll szemben az állammal, mint ahogy az üres a telivel: minél nagyobb, erősebb az üresség, annál nagyobb, hatalmasabb annak vonzereje. Ugyanilyen megfontolásból az etatizmus csak befejezi a felbomlásnak azt a folyamatát, melyet az individualizmus kezdett meg: feloszlátja a létező közösségeket, hogy jobban megvalósítsa megszervezésüket, megfegyverzésüket. Az állam az egyén cementjével építi fel saját hatalmának betonépületét.” (ROUGEMONT 1981, 128.)

A perszonalizmus alapvető törekvése tehát, hogy megőrizze az ember sokirányú kötődését, aki egyszerre lehet többféle, egymásra épülő közösség polgára, de családfő is, dolgozó, szindikalista vagy egy szakmai testület tagja, aki rendszeresen sportol, kultúráldók és valamely egyházi közösséghez is tartozhat. Egyúttal fogyasztó, s valamely lakóháznak bérlője vagy tulajdonosa. Szükségszerűen beilleszkedik a közösségek, intézmények, egyesületek sorába, melyek egymáshoz való viszonya hol békés, hol feszült vagy konfliktusokkal terhes. Arról van szó, hogy respektáljuk ezt a többirányú realitást, biztosítva viszonyait, valamint struktúráit. Ezen irányzat intézményesítése eredményezi az egység és különbözőség egyensúlyát a föderalizmusban.

A FÖDERALISTA

A személy új fogalma, melyet a niceai zsinat fogalmazott meg, a kereszténység alapvető hozadéka (MICHEL 1957, 60). Az ókori görög kultúra kibontakoztatta az egyéniséget. A római civilizáció ezzel szemben a polgár (citoyen) koncepcióján épült fel. Azonban az egyének, éppúgy, mint a római polgárok, egy zárt világban mozogtak, ahol szubjektumként szemben álltak a barbárokkal és a rabszolgákkal, akiket tárgyaknak, objektumoknak tekintettek. Egymással való kapcsolatukat alapvetően az egyenlőtlenség jellemezte. Ezzel a korlátozó elképzeléssel szemben a kereszténység – a megtéréssel és az egyéniség forradalmával – minden embert felszabadít, nemest és rabszolgát egyaránt. Meghonosítja a személy és a másság teljes elismerését, ezt minden emberre kiterjeszti, hiszen az emberi méltóságra épít. A szabad és felelősségteljes embert a céljaihoz való törekvésében, a közösség kereteiben értelmezi, ahol a kibontakozásra hivatott. Az egyén csak egy atom, a személy egyúttal viszony is; az egyik magában álló létező, a másik viszonylataiban él. Erre az alapra épül majd a család és a föderalizmus fogalma. A család előrevetíti a föderalizmust az autonóm személyiségek legkisebb egységeinek keretében: az egyéniség a maga személyiségének fejlesztésével gazdagítja a közösséget. Ez minden föderatív közösség alapelve, és ez az a vezérfonal, amely végighúzódik Denis de Rougemont eszméiben és új meglátásokban oly gazdag gondolkodásában. Éppígy a Nyugat és a Szerelem is a föderalizmus lényegét fogalmazza meg, ahogy az egy meglepően eredeti szemszögből feltárul. A teremtő különbözőség alatt egy alapvető kontinuitás tetszik át, Denis de Rougemont megállapítása szerint: „semmi meglepő nincs abban, hogy 10 évvel később újraolvasva a művet [...] csodálkozom, hogy itt a célnak, a legfőbb erkölcsi parancsnak egy olyan elvét találtam meg, amelyről korábban meggyőződésemm volt, hogy megtalálom. És ma, miután közzétettem egy nyílt levelet az európaiak számára, és nem tudom hány oldalt a regionális közösségekről, szövegeket, amelyek – úgy tűnik – tetőtől talpig megújították a föderalizmusról való elgondolásaimat, ezek alapvető fogalmait tömören, de világosan már ebben az 1936-ban megjelent könyvben megtalálom.” (ROUGEMONT 1936/1972, 7.)

Különbözőség az egységben elvén alapulva a föderalizmus egyben egy módszer, a valóság egy megközelítési módja és a társadalmi szervezetnek egy formája. Egyúttal azonban egy mély átalakulás, forradalom is. „Nálunk nem látok más utat egy új társadalom modelljének kialakítására, mint az európai föderalizmus vállalkozásának a régiók (és nem a nemzetállamok) alapján történő megvalósítását: ennek célja nem a nemzeti össztermék növelése lenne, hanem a dinamikus egyensúly a három állandóan széthúzó tényező: az ember, a közösség és a természet között; valamint az egyének

és a civil társadalom szabadsága, nem pedig a nemzetállami hatalom. Ha ez nem történik meg, a forradalom pusztán a szekták, a baloldali pietisták vagy a többé-kevésbé paranoiás intelligencia locsogása.” (Uo. 11.)

„A nemzetállam egyenlő a háborúval” ismételte szüntelen Denis de Rougemont. Nietzsche szerint ez a rideg szörnyetegek közül a legridegebb, amely szembeszegül országaink egyesítésével, és akadály a régiók életképességének. A legegyszerűbb szociológiai viselkedés szerint: a privilégiumokat élvezők meg kívánják őrizni privilégiumaikat, a hatalmasok hatalmukat, a kormányzók kormányukat.

Valójában a nemzetállamoknak ebben a tehetetlenségében kell látni nem csupán egy politikai föderáció megvalósításának akadályát, hanem ez áll útjában a föderalista elvek alkalmazásának, a civil társadalom működésének, a gazdasági és kulturális élet megújulásának is. Mindezt Denis de Rougemont csodálatosan fejezi ki: „Megfogalmazhatjuk az Egyesült Európa szükségességének gondolatát a világ mai helyzetéből való kiindulással, a mi kulturális szintézisünknek a történelemben játszott központi szerepével, a világpolgári elkötelezettséggel, amely Európára legkiemelkedőbb pillanataiban mindig jellemző volt, és a gyarmatosítás veszélyével, amely napjainkban, Nyugaton és Keleten egyaránt népeinkre nehezedik. De kiindulhatunk az ember és a személy hivatásának egy olyan felfogásából, egy olyan emberi hozzáállásból, amely magára vállalja és átalakítja az állandó konfliktust az egyes és az általános, a helyi és egyetemes, individuális és univerzális között. Ez egy olyan konfliktus, amely a társadalmi kapcsolatok és a közösségek kialakítására, végül ezek föderációjára ösztönöz. Európa kikerülhetetlenül az univerzalizmushoz vezető úton halad, de ez nem öncél, hanem a személyiség dinamikus felszabadulásának dialektikája vagy még inkább – és igazából ez a döntő –, mint perszonalista meggyőződésünk történelmi műve.” (ROUGEMONT 1974, 69.) Az európai föderalizmust Denis de Rougemont szerint nem a kormányzatok valósítják majd meg, hiszen az ő feladatuk nemzetük érdekeinek a világ többi részével szemben való képviselete.

A szubszidiaritás elve mindig Denis de Rougemont gondolkodásának középpontjában állt. Miközben gyakran idézte egy amerikai diplomata megfigyelését, ezt európai fogalmakra így ültette át: „Soha ne bízzatok olyan feladatokat nagy politikai egységekre, amelyek kisebb keretekben is megvalósíthatók. Amit a család meg tud oldani, azt nem az önkormányzatnak kell megtenni. Amit az önkormányzat el tud intézni, azt nem az államnak kell magára vállalnia. Amit az államok véghez tudnak vinni, azt nem a föderalista kormányzatnak kell megvalósítani.”³ Ugyanez az elv érvényes az egyesült Európára, amelynek csak azokat a feladatokat szabad magára vállalnia, amelyek az egyes államok képességeit meghaladják. Az egyes közösségek, régiók és az európai szövetség kompetenciáját az elvégzendő feladatok nagyságának kell meghatároznia. A feladatok nagysága különböző szinteknek felel meg – közlekedés, energiagazdálkodás, foglalkoztatás, infláció, honvédelem –, a döntés mértéke kontinentális vagy globális méretekre is felemelkedhet. Eközben szóba sem jöhet a központosítás, sokkal inkább az új dimenziókhoz való alkalmazkodás. Denis de Rougemont egész életében támogatta, ösztönözte az olyan erők, csoportok létrejöttét és fejlődését, amelyek készek a föderalista modell megvalósításának elősegítésére, mondván: „a föderalizmus gondolata a jelen nagy problémája, ha nem a leggyakrabban felvetődő kérdés.” Ebből adódik a következtetés: „A föderalizmus egyenlő a régiók autonómiája plusz a számítógépek.” (ROUGEMONT 1948)

³D. Moynihan az Egyesült Államok kapcsán.

1948-ban, az „Európa a tét” (ROUGEMONT 1948) című könyvében, és 1969-ben, a „Megjegyzések egy föderalista etikához” (ROUGEMONT 1979, 259–265) című tanulmányában meghatározza a föderalizmus elveit és értékszempontjait. Egyébiránt ez az egyetlen olyan mű, amely Proudhonéval egyetemben, kifejti a föderalizmus alap gondolatait. Ezek közül kiemelkedik a hegemoniáról és a zárt rendszerekről való lemondás, mivel szövetkezni annyi, mint a különböző dolgokat egyesíteni. A föderalizmus nem ismeri a kisebbségek problémáját: megőrizni minden egyes kisebbség saját minőségét, éppen ez a föderalizmus célja, éppúgy, mint megtartani a nemzetek vagy a társult államok, illetve régiók sajátos értékeit. Mindezen felül a komplexitás szeretetén nyugszik; ez éppen az ellenkezője a totalitarizmus szimplifikálásának, a központi hatalom által kikényszerített uniformitásnak. Valójában a föderalizmus fokról fokra formálódik meg a személyeken és a csoportokon keresztül. A föderalizmus a szabadság, a demokrácia és a pluralizmus terében születik meg és növekszik, a gondolatok és kultúrák, pártok és régiók sokaságában, a komplex és a különbözőséget is elismerő társadalom szövedékében. A föderalizmus az áramkör képzetét idézi fel, amely alulról felfelé áramlik. Alulról építkezik, nem pedig felülről erőltetik a decentralizáció mintájára. Utóbbi fogalmat egyébként Denis de Rougemont nem szívesen alkalmazta. A régióhoz hasonlóan a föderalizmus is természetes és funkcionális, nem pedig egy mesterségesen kialakított ellentétpár egyik szegmense.

A föderalizmus elveinek ezt a tablóját egészíti ki az értékekre való emlékeztetés, amelyek a föderalista szellemet jellemzik a „Törvények szellemé”-ben (uo.) kifejtett erények mintájára. Ezen értékek közül kiemeli a valóság és különösképpen a regionális realitások tiszteletét; szintúgy azonban az emberközeli lépték megbecsülését, szemben a központosított állam gigantomániájával. Egy újabb érték a tolerancia, ami a „más”-ság, az alteritás elfogadását jelenti, a másik ember elismerését. Ez egy olyan erény, amely mindenki számára biztosítja a kibontakozás lehetőségét. A föderalizmus elveinek és értékeinek ezek a vezető gondolatai, amelyek áthatják a „Szerelem és a Nyugat”, a „Gyakorlati gondolkodás” (vö. a korábbiakkal) című műveit, és amelyek társadalmi követítése a föderalista gondolat.

A REGIONALISTA

Denis de Rougemont föderalista gondolkodása egy új dimenzióval gazdagodott: ez a regionalizmus. A régiók a föderalizmus tartópillérei és egy újabb szintet képeznek ennek európai épületében.

Hogyan lehet meghatározni a régiót? Vidal de la Blache szerint „egy régió nem körülhatárolja, hanem felismeri magát.” Denis de Rougemont számára a régiók elsősorban földrajzi egységek, másrészt funkcionális alapon szerveződnek, ebből következően lehetnek: történelmi régiók, ökológiai régiók vagy egyetemei régiók. Ezekre való tekintettel lesz érthető a régiók különbözősége, amelyeknek kiterjedése függ feladataik változatosságától. Nem kívánjuk használni a variábilis geometria fogalmát, Denis de Rougemont megközelítése éppen ennek ellenkezője, a föderalizmus ugyanis éppen a kifinomultság szellemével kapcsolódik össze. A régió mindenekelőtt a civil kezdeményezés területe, amely a közösségek hálózataiból épül fel. Ez az a közeg, ahol a polgárok saját kezükbe vehetik közös ügyeiket, jövőjük alakítását.

Denis de Rougemont számára a nemzetállam a megsemmisítendő ellenséget testesítette meg. Miközben azonban emlékeztetett arra, hogy a hatalom tévesen

demokratikusnak tekintett játékában „lényegét tekintve minden párt totalitárius, megelőlegezi a totalitárius államot a maga brutalitásával és terméketlenségével” (ROUGEMONT 1948, 140–141), – ha ezt nem is szívesen ismerte el –, úgy vélte, a nemzetállam a föderalizmus épületének egyik szintjét képezi. Tulajdonképpen elveinek megfelelően a létező realitásból indult ki. Tehát bármennyire is fájdalmas, a nemzetállam létezik, így el kell azt fogadni. Ezt elismerve a nyolcvanas évek elején készült előadásában és írásaiban éppúgy, mint a barátaival folytatott vitákban egy új álláspontot foglalt el: „Nem óhajtom a nemzetállam megsemmisítését, ez lehetetlen. Javaslom azonban ennek felülről és alulról történő meghaladását, amelynek eljött a lehetősége a XX. században. Felülről meghaladni a nemzetállamot, ez európai föderációt jelent, alulról pedig a régiók szintjén lehet rajta túllépni.”

Az első konferenciától kezdve, amelyet 1970-ben a régiók Európájának szenteltek – s amelyet még öt hasonló követett –, Denis de Rougemont a régiót a jövőbeli európai föderáció dinamikus alapjaként képzelte el. A régió az európai jövő alapvető összetevőjét jelenti. Több szempontból is elégtételt jelenthet számára, hogy elképzelése valósággá vált. Valóban részt is vett az Európai Közösség, valamint a különböző európai országok gazdasági régióinak létrehozásában.

Az európai regionalizáció e perspektívájában felvetette a Régiók Európai Tanácsának gondolatát, amelyet utóbb az Európai Parlament mellett állítottak fel. Valójában úgy értékelte, hogy Európa jövőjére nézve hasznosabb volna, ha a szenátorokat regionális szinten választanák meg, minthogy továbbra is fenntartsák a miniszterek tanácsa intézményét. Ez a politikai elgondolás sokkal jobban megfelelné az európai realitások és különbözőségek széles spektrumának.

Föderalista gondolkodásának fejlődése a legkitűnőbb illusztrációja a föderalista módszernek, amely nem egy zárt rendszer felállítása útján kíván előbbre lépni, hanem a fokról fokra történő megvalósítás eszközével. Innen ered a bensőséges megfelelés gondolatainak tartalma és gondolkodásmódja között.

A föderalizmus ettől kezdve általában, mint egy politikai, gazdasági, szociális és kulturális struktúra jelenik meg: többféle, alapvetően autonóm közösséget foglal magában, amelyeket közös intézmények kötnek össze. Utóbbiakra azonban csak olyan mértékű hatalmat és kompetenciát ruház át, amely nélkülözhetetlen a közös érdekek érvényre juttatásához. Föderalizmusról akkor beszélhetünk, ha egység és különbözőség kölcsönös viszonyban állnak egymással, ha a hatalom és a kompetenciák megfelelő módon oszlanak meg a föderalizmust alkotó és az általuk létrehozott közösségek között, végül ha az összetevő közösségek részt vesznek a létrehozott közösségek döntéseiben.

A GONDOLATOK A GYAKORLATBAN

A fenti elgondolások logikus következménye az európai elkötelezettség. Denis de Rougemont tevékenysége az 1947-es motreux-i, az 1948-as hágai, valamint az 1949-es lausanne-i kongresszusokon alapvető jelentőségű. E kongresszusok munkálatainak egyik központi szereplője volt. Ő szerkesztette a hágai ülés kulturális jelentését, a végső határozatot és az európaiakhoz intézett felhívását.

Alapvető gondolata, hogy az uniót az európai kultúrára kell építeni, egy olyan kultúrára, amely visszatükrözi az uniónak a különbözőségben megvalósuló föderalista elvét. Ennek alapján beszélhetünk a föderalizmus és a kulturális pluralizmus közötti

megfelelésről. Tekintve, hogy szövetségünk alapja a kultúrák pluralitása, ezen csak föderalista egyesülés alapulhat. Ez az értelme és célja az Európai Kulturális Központban (Centre Européen de la Culture) végzett tevékenységnek, amelyet Denis de Rougemont kezdeményezésére állított fel a hágai kongresszus.

A központ különböző akciók és kezdeményezések egész sorozatát indítványozta. Néhány példa ezek közül:

- Egy Denis de Rougemont köré tömörülő, jeles személyiségekből álló csoport kidolgozta az európai föderáció alkotmányát, és azt a „Föderalista Hírek” (Courrier fédéraliste) útján terjesztette, valamint közvetítette a „hatok” kormányai számára 1953-ban, azt kérve tőlük, hogy a tervet munkájuk vitaalapjaként fogadják el. Ez az 50 évvel későbbi alkotmányozó ülésen következett be, ahol még egyszer szembeszálltak egymással az unionisták és a föderalisták, s ahol megszületett az unió alkotmánytervezete is.
- Arra is emlékeztetni kell, hogy a központ a kezdeményezője a CERN-nek, az Atomkutatások Európai Központjának (Centre Européen de la Recherche Nucléaires) is. Az Európai Kulturális Központ 1950. december 12-én, Genfben tartott ülésén javasolták ugyanis, hogy „tanulmányozzák az atomtudományok intézetének felállítását, amely a társadalmi hasznosítás lehetőségeit kutatja.” (Deux initiatives du CEC. Documents sur l’origines du CERN et de la fondation Européenne de la Culture.)
- Egy másik példa az európai közoktatás kialakítására irányuló törekvést és általában a nevelés kérdését érinti. Denis de Rougemont ugyanis úgy gondolta, hogy az akadályok egy része anyagi jellegű, a nemzetállamok és bizonyos meggyökeresedett érdekek egyszerűen megakadályozzák a föderalizmus létrejöttét és működését. Arról is meg volt győződve azonban, hogy a legmakacsabb akadályok az emberek mentalitásában gyökereznek. Innen ered tehát az európai nevelés segítségével a hozzáállás megváltoztatásának gondolata. Ennek a nevelésnek már az iskola első éveiben el kell kezdődnie, már akkor, amikor – Piaget szerint – az alapvető magatartásformák kialakulnak. Éppígy a történelemoktatást is meg kell szabadítani a nacionalista torzulásoktól, amelyek azt a különböző országokban jellemzik. A történelmet ettől kezdve európai nézőpontból kell látni és így is kell tanítani. „Hogy a gyerekek megtanulják, hogy európaiak, s hogy ezt ne felejtsek el, amikor felnőttekké válnak. Milyen csodálatos célkitűzés ez!”⁴ Európa megvalósítását a neveléssel kell kezdeni, azaz azok szellemiségében kell ezt tudatosítani, akik ebben majdan élni fognak. 1956-tól Denis de Rougemont és a Központ kezdeményezte az európai nevelés kísérleteit, megalapított egy nevelési tanszéket és megindított egy európai polgári nevelést elősegítő kampányt.
- A „Gyakorlati gondolkodás” úgyszintén törekszik a Központ körüli intézmények létrehozására, mint például: Az Európai Tanulmányok Intézeteinek Szövetsége Association des Institutes d’Études Européennes (AIEE) 1951-ben, a Zenei Fesztiválok Európai Szövetsége, illetve az Európai Levéltár Alapítványa.
- Több egyéb kezdeményezés is említésre méltó, közöttük az a publikáció, amely az európai egyetemről való első elmélyült reflexióra szólít fel.
- Denis de Rougemont kezdeményezte az Európai Tanulmányok Intézetének felállítását is, amely jelenleg a Genfi Egyetemhez tartozik, s amelyet 1963-tól Jacques Freymond segítségével hívtak életre. Ennek az intézménynek az

⁴CEC, Dix ans d’activité (Munkabeszámoló az elmúlt tíz évről). Genève, 1960, 14.

eredetisége különösen a pluridiszciplinaritásban rejlik, amely azonban egy közös téma köré szerveződik: Európa és a Föderalizmus. Denis de Rougemont itt egy újszerű oktatást alakított ki az európai eszmékről és kezdeményezésekről, valamint a föderalizmusról, mint ahogy erről több írása és a befejezetlenül maradt föderalista lexikon⁵ szerkesztése is tanúskodik. Végül is egyszerre szeretett mesterember és művész is lenni.

A JÖVŐ A MI ÜGYÜNK

Denis de Rougemont alapvetően újszerű gondolatai és tevékenysége mindig a jövő felé irányultak.

A régiók fejlődése és a közöttük lépésről lépésre kibontakozó kapcsolatrendszer szövődéke képezik a haladás előremutató módján a jövő föderációjának legmegbízhatóbb alapját. Ebben a perspektívában kap szerepet két terve is: a Régiók Tanácsa és az európai ügynökség terve. Utóbbiak feladata lenne, hogy közös terveket dolgozzanak ki az olyan, a legkülönbébb területekre kiterjedő interregionális kapcsolatok fellendítésére és összehangolására, mint az energetika, a környezetvédelem, az oktatás és a kultúra, a tudományos kutatások és a más kontinensekkel való kapcsolatok.⁶

Az európai környezetvédelemért folytatott harc különösen foglalkoztatta; a CEC más tagjaival együtt főszerepet vállalt a „Környezetvédelem, Régió, Föderalista Európa: egy küzdelem” elnevezésű mozgalomban.

A technikai újítások és ezeknek a társadalomra gyakorolt hatása ugyancsak figyelmének középpontjában álltak: hogyan lehet kézben tartani a technikai fejlődést és annak hatásait?

Denis de Rougemont e problémát az informatika kapcsán vetette fel. El kell kerülni, hogy az ember az informatika rabjává váljon. „Ma az informatika arra ösztönöz, hogy helyettünk gondolkozzon, mégpedig gyorsabban, mint saját magunk, azonban megteremti az emlékező- és ítélőképességünk, valamint teremtő erőnk elsoványodásának veszélyét, miközben megsokszorozza a hatékony mentális debilitás egy virágzó fajtáját.” (ROUGEMONT 1977, 353.) „Emlékeztetnék minden technikai fejlesztésünk kétarcúságára: az automatizálás technikai forradalmának a kényelem korszakához kellene vezetnie, ehhez képest a munkanélküliség érájában vagyunk. Az ipar termelékenysége a bőséget sejteti. Ehhez képest Nyugaton a növekvő nyomort látjuk, s éhséget a világ többi részén (néha magunknál is). S nehéz megmondanunk, hogy az ipar válságától, olaj- vagy energiaválságtól, vagy a kínai áttöréstől kell-e jobban tartanunk [...] ezek közül mindegyik előreláthatatlanul sújtott bennünket az utóbbi évtizedek jelentős eseményeiben”.

„Tehát az előreláthatatlan e szédítő jövője előtt tegyük ölbe kezünket és a szokásos módon folytassuk, ami azt jelenti, hogy előbb cselekedjünk, amikor még túl korán van ahhoz, hogy bármit is előre lássunk, és utána gondolkodjunk, amikor túl késő van, hogy bármit is megváltoztassunk?” (Uo. 9.)

A Bölcsék Tanácsának gondolata ebből az aggodalomból született. Azt kívánta, hogy különböző szinteken, de legfőképpen európai szinten, alakítsák meg ezt a Tanácsot, amelynek feladata a célok és a megvalósítási eszközök közötti viszony vizsgálata lenne. Az emberi, erkölcsi, társadalmi célokról és a rendelkezésre álló technikai eszközökről

⁵Le dictionnaire du fédéralisme, Bruxelles. 1994.

⁶A Bázelen 1969-ben tartott „Európa és a világ” (Europe–Monde) című konferenciáról van szó. Ennek tárgya a kultúrák közötti párbeszéd elősegítése volt.

van itt szó. Ezen technikai eszközök és a Személy szabadságának összeegyeztetéséről, hogy elkerüljük a társadalmi vagy természeti környezetszennyezést.

A Bölcsök Tanácsa hasonlóképpen szembeszállna a „finalitás problémájának visszaszorításával.” A Tanács a következő alapelvet alkalmazná: „Halálosan veszedelmes az ember anyagi hatalmának megnövelése, amelyet bizonyára a másokon való uralom és a pusztítás szenvedélyének szolgálatába állít, ha nem növeljük egyidejűleg a végső célként tekintett Személy szolgálatában álló szellemi erőforrásokat. Ez olyan Személyt jelent, akinek szabadságában áll a magaválasztotta egyedi hivatásának engedelmessé válni.” (Uo.)

Denis de Rougemont néhány használati utasítást mellékel minden újítás számára, és felvázol néhány korlátot is. Éppígy azt követeli, hogy határozottan vessenek el minden olyan találmányt, amelynek sikere a személy szabadságával összeegyeztethetetlen, és utasítsanak el minden olyan újítást, amely elősegítené, vagy természetszerűleg előnyben részesítené a megalomán vállalkozások létrejöttét. E területen is bizonytalan még az előrelátás. Kezdetben egyáltalán nem tűnt úgy, hogy a számítógépek, illetve az azokat előállító vállalatok gigantikus méreteket öltenek. Lehetett-e előre látni a PC (személyi számítógépek) robbanásszerű fejlődését és az őket, valamint programjaikat előállító kis vállalkozások hihetetlen méretű virágzását?

A számítógép természetesen számos előnyt nyújt a végeláthatatlan kalkulusokban, valamint a komplex kérdések megközelítését illetően, s a rutinfeladatok elvégzésében is. Denis de Rougemont ezért nem habozott összekötni a régiót a föderatív egyesületek komplexitásával. De úgy vélte, hogy egy eldöntött dologról van itt szó, és figyelmesebbnek kell lenni a veszélyekre, még inkább a kockázatokra, az érintettek figyelmeztetése céljából. Néhány példával illusztrálhatjuk elképzelésének eredetiségét. A leggyakrabban felhozott érv az informatika érdekében, hogy meggyorsítja a számítási műveleteket. A nyereség az időt, a költségeket és a hatékonyságot tekintve meggyőző. De az összes többi területen: biológiai, etikai, szellemi-spirituális szempontból a tartam pozitív szerepet játszik. Valóságos, élethez közeli, gyakran alkotó, mint például a zene esetében. Ezeken a területeken, ahol az időt megéljük, a gyorsaság romboló erővé válhat; minden olyan területen pozitív viszont, amely belső elsajátítást és érlelődést kíván. „Annak semmi értelme, hogy egy meditációt egy szempillantásra redukáljunk; s számomra teljesen érdektelennek tűnik a másodperc töredéke alatt beteljesülő szerelem.” (Uo. 15.) Denis de Rougemont óv a dolgok uniformizálásától, amely maga a személy egyedi és minőségi tulajdonságainak az eltörlését jelenti, éppígy attól a tendenciától is, amely támogatja és terjeszti a „terméketlen, érdekelvű gondolkodást”, a szellem robotizálását.

Ami a számítógépek segítségével történő oktatást⁷ illeti, úgy véli, minden professzor nagy meglepetésére rájön egy napon arra, hogy ami a tananyagból megmarad, az csak annyi, amit tudtán kívül közvetített a legjobb hallgatói számára. Jól mondta Jaures: „Az ember nem azt tanítja, amit tud, hanem azt, ami ő maga” (uo. 12). A számítógéppel történő oktatással szembehelyezi a közvetlen érintkezést, ahol az oktató személyisége fontosabb szerepet játszik, mint a gondolatok közvetítése.

Denis de Rougemont gondolatain, cselekedetein, elképzelésein – a különbözőségek és a gazdagságuk dacára – egy mély egység csillámlik át. Éppígy, a föderalizmus a közösségek és a személyek pluralizmusán alapul, a kisebbségek és a régiók különböző kultúráján, a polgárok különböző szintű tevékenységekben történő részvételén. Az olyan elvek, mint a szabadság és a felelősség, amelyek a személy minőségét adják, a föderalizmusban

⁷A nemzetközi gyakorlatban e-learningnek nevezett oktatási formáról van szó.

öltének testet, s formálják a gyakorlati, technikai megvalósítást. Ez nem előre megvalósított harmónia, hanem fokozatosan formáljuk ki, ez Denis de Rougemont életművének bensőséges vezérfonala. Számára a kultúrák föderációja képezi az egyesülési politika alapját. Innen ered a fogalom tágabb értelmében, a kulturális értelemben vett Európa gondolata. Denis de Rougemont, a kulturális Európa alapító atyja számára, Jean Monnet, a politikai egységen alapuló Európa apostola adta meg a legnagyobb tiszteletet, aki élete végén azt nyilatkozta: „ha újra kezdeném, a kultúrával kezdeném”.

A több-kevesebb jóindulattal bíró szkeptikusok, a realisták hidegen replikáznak majd az eredményekre utalva: a föderalista utópia még napjainkban sem valósult meg. De melyik gondolkodó ringathatja magát még életében abban a hitben, hogy gondolatai tökéletesen megvalósultak, hogy sikerült véghezvinni cselekedeteit? Az olyan keresztény, mint Denis de Rougemont kétségtelenül tudatában volt a befejezetlen mű tragikumának. A befejezetlenség az emberi lét velejárója, de ebben az esetben is valóban egy kifejezett kudarcról van szó?

ÖSSZEGZÉS

Születésének századik évfordulóján fel kell idéznünk Denis de Rougemont életművének lényegét, amely a hatvanas évektől két alapvető témakörre koncentrálódik:

- egyrészt a régiók és a határokon átívelő együttműködések fejlődése, amelyek a föderalizmushoz vezették el. Ez a régiók Európájának gondolatával kapcsolódik össze, amelynek Denis de Rougemont egyik fő eszmei előkészítője volt.
- Másrészt a természet pusztítása, amely arra készítette, hogy a finalitás kérdését is felvesse társadalmunkban.

Az emberi léptékű régiók felemelkedésében egyként látott alternatívát a nemzetállammal szemben, valamint annak lehetőségét, hogy meggyökerezessük társadalmunkban a felelősség fogalmát, amely oly nélkülözhetetlen a környezet megőrzésében. Ökológia és a régiók szorosan egymásra épülnek és egyformán két utolsó nagyobb művének középpontjában állnak („Nyílt levél az európaiakhoz” [ROUGEMONT 1970, 224], „A jövő a mi ügyünk” [ROUGEMONT 1977]). Hasonlóképpen kiemelendő állandó töprengése a technikai fejlődésről és ennek az emberre, valamint a társadalomra való hatásáról. Utóbbi 1946-ra datálható, az atombombáról írt művétől az informatikai forradalomról írt reflexióiig terjed,⁸ s ehhez kapcsolódóan az atomenergia civil hasznosításának (CERN) érdekében is tevékenykedett.

Tanítványain keresztül megérlelődik a fenntartható fejlődésről szóló tanítása is, amely egyéb újításokkal, mint például a szubszidiaritás gondolata, szellemiségének köszönhetően egészen a Maastrichti szerződésig érezteti hatását. A régió, a föderalizmus, a szubszidiaritás lesznek a fenntartható fejlődéssel együtt az alakuló Európa talpkövei, amelyek védelmezik az emberi jogokat, éppúgy, mint egy olyan politika vízióját, amely döntő szerepet juttat a regionális és helyi hatóságoknak.

Denis de Rougemont 1985. december 6-án halt meg Genfben, abban a városban, amely több mint negyven éve elkötelezettje egy szervezett, a régiókon felépülő társadalomért folyó küzdelemnek. Ez egy olyan Európát képvisel, amely a lehető legjobban szolgálja a személy kibontakozását és a kultúrák közötti párbeszédet, az embertársak tiszteletét (Denis de Rougemont a szeretetről beszélt), és bizonyára ez a legfontosabb öröksége.

⁸Vö. „Az információ nem egyenlő a tudással” című cikke 1981-ben.

IRODALOM

- ARON, Robert – Dandieu, Arnauld 1933. *La révolution nécessaire*. Paris: Grasset.
- BOCHENSKI, Joseph M. 1951. *Europäische Philosophie der Gegenwart*. Bern-München: Francke.
- ELLUL, Jacques 1962. *Propagande*. Paris: Armand Colin.
- MOUNNIER, Emmanuel 1949. *Le Personnalisme*. Paris: Presse Universitaire de France.
- ROUGEMONT, Denis de 1934. *Politique de la Personne*. Paris: Je sers, 1946.
- ROUGEMONT, Denis de 1936/1972. *Penser avec les mains*. Paris: Idées/Gallimard (coll. Idées).
- ROUGEMONT, Denis de 1948. *L'Europe en Jeu*. Neuchâtel: La Baconnière.
- ROUGEMONT, Denis de 1957. *L'aventure occidentale de l'homme*. Paris: Albin Michel.
- ROUGEMONT, Denis de 1970. *Lettre ouverte aux Européens*. Paris: Albin Michel.
- ROUGEMONT, Denis de 1974. Alexandre Marc et l'invention du Personnalisme. In *Le Fédéralisme et Alexandre Marc*. Lausanne: Centre de Recherche européennes.
- ROUGEMONT, Denis de 1977. *L'Avenir est notre affaire*. Paris: Stock.
- ROUGEMONT, Denis de 1979. Notes pour une éthique du fédéralisme. In *Menschenrechte, Föderalismus, Demokratie. Festschrift zum 70. Geburtstag von Werner Kagi*. Zürich: Schulthess.
- ROUGEMONT, Denis de 1981. Fédéralisme, Personnalisme, Economisme. In *Liber Amicorum, Henri Brugmans, Au service de l'Europe*. Amsterdam: Fondation européenne de la Culture.

